

Miten asiat riitelevät? Empiristisistä konstruktivistisiin aiheteorioihin konfliktien tutkimuksessa

TUOMAS FORSBERG

Jos politiikka on yhteisten asioiden hoitamista, tulisi myös politiikan tutkimuksen keskittyä niihin asioihin, joiden ympärillä politiikkaa tehdään. Väitän, että politiikan aiheina olevien asioiden (*issues*; käytän jatkossa termejä aiheet tai asiat) teoretisointi voi avata mielenkiintoisia ulottuvuuksia politiikan tutkimukseen yleensä ja konfliktien tutkimukseen erityisesti. Väitettä tukee se, ettei aiheteoreettista tutkimusta ole tehty vielä kovin paljon.

Eräänä keskeisenä syynä aiheteoreettisen tutkimuksen vähyyteen on pidetty sitä, että erilaisia aihetyyppejä on ollut vaikea tutkia tilastollisesti. Tilastollinen tarkastelutapa ohittaa kuitenkin monia mielenkiintoisia kysymyksiä, koska se ottaa aiheiden luonteen annettuna. Aiheita tulisikin lähestyä konstruktivistisesta eikä empiristisestä näkökulmasta. Tämä tarkoittaa sitä, että olennaisia kysymyksiä ovat aiheiden olemuksen erottelu niille annettujen merkitysten pohjalta sekä aiheiden sosiaalinen ja historiallinen muodostuminen.

Käsittelen seuraavassa aiheteorioita lähinnä kansainvälisen politiikan tutkimuksen näkökulmasta ja käytän esimerkkinä aluekiistoja. Poliitiikan kohteena olevia aiheita on globalisoituvassa maailmassa entistä vaikeampi jakaa sisä- ja ulkopoliittisiin. Aiheita koskevan teorian mielekkyys ei kuitenkaan rajoitu kansainväliseen politiikkaan, vaan aiheteorioita voidaan päinvastoin pitää keinona ylittää sisä-

ja ulkopoliittisen teoretisoinnin välinen rajalinja.

Aiheteorioiden haaste

Aiheteorioiden keskeisin ajatus on se, että poliittista toimintaa ja käyttäytymistä tulisi pyrkiä selittämään politiikan kohteena olevista aiheista käsin. Samalla tavoin kuin politiikan tutkimuksessa on teoretisoitu toimijoita ja toiminnan rakenteita tulisi teoretisoida myös politiikan kohteina olevia aiheita. Aiheteorian pyrkimyksenä on hylätä ajatus politiikasta yhtenäisenä valtakamppailuna ja kiinnittää huomiota suhteellisten itsenäisten asia-alueiden tai aiheiden olemassaoloon kansainvälisessä politiikassa. Taustalla on toisin sanoen havainto, että valtioiden ulkopoliittikka vaihtelee asia-alueittain. Samat toimijat voivat olla samanaikaisesti sekä yhteistyö- että kiistakumppaneita asiasta riippuen.

Aiheteoriat nousivat kansainvälisen politiikan tutkimuksessa esille 1970-luvulla (O'Leary 1976), ja niiden kehittäminen kulminoitui Mansbachin ja Vasquezin teokseen *In Search of Theory* (1981). Viime aikoina aiheita koskevan teoretisoinnin mahdollisuuteen on kiinnitetty jälleen kasvavaa huomiota. Esimerkiksi Kalevi Holsti (1991) on lisännyt tietämystämme sotien syistä käymällä läpi ja luokittelemalla sotien syinä olleita aiheita modernin historian ai-

kana. John Vasquez (1993) puolestaan on pyrkinyt osoittamaan, että sodat ovat yhteydessä nimenomaan tiettyyn kiistan tyyppiin: alueita koskeviin kiistoihin.

Ajatus asia-alueista ei ole sinänsä vallankumouksellinen tai vallitseville poliittisille ja tiedeellisille käytännöille vieras, vaan se on laajalti omaksuttu niin kansainvälisen politiikan käytännössä kuin sen tutkimuksessa. Olemme tottuneet siihen, että esimerkiksi asevarustelua, kauppasopimuksia ja ympäristöongelmia koskevissa kiistoissa on eroja ja että näiden asia-alueiden hallinta vaatii erikoistumista. Asia-alueiden erottaminen ei kuitenkaan välttämättä merkitse sitä, että niiden avulla voitaisiin rakentaa kansainvälisiä suhteita selittäviä teorioita. Onhan kansainvälisessä politiikassa totuttu erottamaan eri valtioita ja alueita, joiden tutkiminen myös edellyttää erityisosaamista, ilman, että taustalla olisi välttämättä vahvaa teoriaa eri alueiden tai valtioiden välisistä eroavaisuuksista.

Esimerkiksi Holstin (1991, 7) mukaan aiheita koskeva teoretisointi on tärkeää siksi, että on järjetöntä olettaa kiistan luonteen olevan ainoastaan ulkoisten rakenteiden ja kiistan osapuolien ominaisuuksien tuotetta. Kiistalla täytyy olla myös jokin aihe. Emme riitele naapurin kanssa vain siksi, että hän on naapurimme, vaan esimerkiksi siksi, että hän soittaa musiikkia liian kovalla. Kiistojen aiheiden erittely tunnustaa, että kansainvälisissä kiistoissa on kyse myös muusta kuin osapuolten välisestä puhtaasta valtakamppailusta. Tämä näkökulma mahdollistaa tärkeän ajatuksen siitä, että poliittisiin kiistoihin voidaan hakea aitoja ratkaisuja eikä vain voimapolitiittisesti hallittuja vakauden tiloja. Jos 'asiat riitelevät eivätkä miehet', kiistan luonteeseen vaikuttaa ratkaisevasti sen aihe. Tämän perusteella voidaan sanoa, että kiistoja ei voida selittää tarkastelematta niiden aiheita. Ei ole uskottavaa, että aiheet olisivat täysin samantekeviä. Myös kiistan ratkaisemisen kannalta on tärkeää ymmärtää, miten kiistojen aiheet poikkeavat toisistaan. Huolimatta siitä yleisten konfliktiteorioiden näkökulmasta, jonka mukaan kaikilla konflikteilla on myös yhteneviä piirteitä (esim. Mitchell 1981), on syytä uskoa, että kiistan aiheiden erilaisuus on tärkeä tekijä konfliktiteorioiden kehittämisen kannalta.

Aiheteorioista puhuttaessa ei ole aina täysin

selvää, mitä aiheilla tarkoitetaan tai kuinka laajoja aiheet voivat olla.¹ Aiheiden rajaaminen voi tapahtua monilla eri tasoilla. Kaikkein laajimmin ajateltuna voidaan sanoa, että politiikka itsessään on aihe, joka eroaa esimerkiksi taloudesta tai moraalista. Itse asiassa realistisen koulukunnan vanhimmat edustajat tekivät juuri näin ja määrittelivät politiikan omaksi taloudesta ja moraalista erottuvaksi asia-alueekseen vallan kautta. Kansainvälisessä politiikassa voidaan erottaa sellaisia asia-alueita kuin sotilaalliset kysymykset, ympäristö ja talous ja näiden sisältä taas aiheita, esimerkiksi ympäristökysymyksistä otsonikato, aavikoituminen, kasvihuoneilmiö, luonnon monimuotoisuuden väheneminen, ilman ja vesien saastuminen ja niin edelleen. Nämäkin aiheet jakautuvat edelleen: esimerkiksi kasvihuoneilmiötä koskevia aiheita ovat hiilidioksidipäästöjen vähentäminen ja hiilidioksidia sitovien metsien säilyttäminen. Aiheiden tai aihealueiden rajaaminen onkin teoreettinen kysymys: Keohanen (1988, 58) mukaan se riippuu tutkijan pyrkimyksistä. Toisena, empiirisenä kriteerinä Keohane pitää hallitusten näkemyksiä asioiden kuulumisesta yhteen. Ympäristökysymysten pitäminen omana aihealueena pitää sisällään ajatuksen, että ne liittyvät kiinteästi toisiinsa ja että ne eroavat jollakin ratkaisevalla tavalla esimerkiksi sotilaallisista kysymyksistä (esimerkiksi uhkien tahallisuus vs. tahattomuus). Toisaalta aihealueita ja aiheita luokiteltaessa on vaarana, että kaikkien ympäristökysymysten oletetaan olevan luonteeltaan samankaltaisia.

Toistaiseksi aiheiden teoretisointi on ollut harvinaisempaa ja kehittymättömämpää kuin toimijoiden ja toiminnan rakenteiden teoretisointi. Tähän ovat Paul Diehlin (1992) mukaan vaikuttaneet monet tekijät, joista yksi merkittävä on ollut realistisen koulukunnan mukainen käsitys politiikan luonteesta valtakamppailuna. Kansainvälisen politiikan tutkimuksessa oletuksena on ollut usein, että aiheiden tarkempi tutkiminen on turhaa, koska toimijat käyttäytyvät

¹ Mansbachin ja Vasquezin (1981, 59) mukaan 'An issue consists of contention among actors over proposals for the disposition of stakes among them'. Diehl (1992, 333) puolestaan toteaa, että 'an issue can be conceived as a disputed point or question, the subject of a conflict or controversy'.

samalla tavoin riippumatta politiikan aiheesta. Hans Morgenthau'n (*Politics Among Nations*) tunnetuksi tekemien ja Kenneth Waltzin (*Theory of International Politics*) uudelleenmuotoilemien realismin perusoletusten mukaan valta on joka tapauksessa valtioiden välitön tavoite. Mistä tahansa valtiot kiistelevätkin, on siinä aina kysymys vallasta. Toisin sanoen, jos kaikki politiikka voidaan käsitteellistää viime kädessä taisteluksi vallasta, aihetyyppien erotte- lu on hyödytöntä.

Toisena syynä aiheteoreettisen tutkimuksen puutteeseen Paul Diehl pitää sitä, että vain harvat tietokannat konfliktien tutkimuksessa ovat kiinnittäneet huomiota kiistojen aiheisiin.² Aiheiden unohtuminen tilastollisen tutkimuksen muuttujaluettelosta on johtunut pitkälti realistisen koulukunnan mukaisista oletuksista siitä, mikä on tutkimisen arvoista. Tilastollisen aineiston puutetta voidaan näin ollen pitää pikemminkin aiheteorioiden heikon aseman seurauksena kuin syynä. Mutta aiheiden laiminlyöntiin on vaikuttanut myös niiden vaikea selvittäminen ja luokiteltavuus. Aiheiden selvittämistä on pidetty hankalana, koska sen on katsottu edellyttävän tietoa toimijoiden ymmärryksestä ja motiiveista. Aiheita on pidetty vaikeina luokitella saati kvantifioida, koska monissa kiistoissa voi olla samanaikaisesti useita aiheita päällekkäin. Niinpä aiheita luokiteltaessa on pidetty koodaamisen sääntönä aiheiden 'nimiä' enemmän kuin niiden ominaisuuksia.

Aiheteoriaa puolustaneiden väite siitä, että aihetyyppien erottelulla on merkitystä, on siis suunnattu realistisen teorian valtakeskeistä poliittikkakäsitystä vastaan. Heidän mukaansa on erheellistä nähdä kaikki kiistat vain taisteluna vallasta. Niin Keohane ja Nye (1977, 49–52) kuin Buzan, Little ja Jones (1993, 30–33) ovat arvostelleet poliittista realismia siitä, että se ei kiinnitä riittävästi huomiota sellaisten erilaisten asia-alueiden tai 'sektoreiden' olemassaoloon, joiden puitteissa esimerkiksi toimijoiden valtaresurssit saattavat vaihdella merkittävästi. Asia-alueiden välisten erojen teoretisointi on

ollut kuitenkin poikkeuksellista. Vaikka kiistan aihe on itsestään selvä tarkastelun kohde yksittäisiä kiistoja käsittelevissä tutkimuksissa ja vaikka aihealueiden erottelun tärkeyttä usein korostetaan, ovat aiheita koskevat teoriat olleet eräitä poikkeuksia lukuun ottamatta harvinaisia tai peiteltyjä. On helppo sanoa, että nämä ja nämä kiistat ovat erilaisia, mutta on huomattavasti vaikeampi sanoa, millä tavoin kiistojen erilaisuus on kytkeytynyt aiheiden luonteeseen. Esimerkiksi Buzan, Little ja Jones eivät anna teoreettisia keinoja erottaa kansainvälisen politiikan eri asia-alueita. Jos aiheiden erottelulla on muuta kuin käytännöllistä merkitystä, se tulisi tuoda esiin.

Tässä yhteydessä on syytä tarkentaa aiheteorioiden luonnetta. Aihealueet on usein ymmärretty ennemminkin konteksteiksi, joissa toiminta tapahtuu, tai perspektiiveiksi, joista toimintaa voidaan lähestyä, kuin varsinaisiksi kiistojen aiheiksi, joista politiikassa viime kädessä olisi kyse. Vahvimmin jälkimmäisen tyyppisen aiheteorian mahdollisuuksia ovat puolustaneet Richard Mansbach ja John Vasquez (1981, 22, 68–71), joiden lähtökohtana on David Eastonin määritelmä politiikasta 'arvojen autoritatiivisena allokationa' realistisen valtakamppailun sijasta. Mansbachin ja Vasquezin mukaan erillistä kansainvälisen politiikan teoriaa ei tarvita, vaan poliittinen teoria voisi kokonaisuudessaan perustua politiikan aiheena olevien asioiden tarkasteluun. Kansainvälisen politiikan teorian ongelmana on Mansbachin ja Vasquezin mielestä ollut se, että valtioihin ja valtaan on kiinnitetty liian paljon huomiota. Uudessa aiheteoreettisessa paradigmassa politiikan kohteena olevien aiheiden vaihtelu, niiden luonne sekä toimijoiden välisen suhteen laatu ovat tärkeitä selittäviä tekijöitä. Kun huomio kiinnitetään aiheisiin, toiminnan ympäristöllä, toimijoiden luonteella tai valtasuhteilla on vähemmän merkitystä. Toimijoita voivat olla mitkä tahansa yksilöt tai ryhmät, jotka ovat kykeneviä nostamaan aiheita esille globaalissa politiikassa. Aiheteoreettisesta näkökulmasta on siten lähes samantekevää, kiistelevätkö esimerkiksi jonkin alueen hallinnasta yksilöt, puolueet, liikeyritykset vai valtiot. Olennaista on se, että kiistan kohteena on alue.

Mansbachin ja Vasquezin mukaan tutkimuksen tulisi tarkastella erilaisten aiheiden esiin-

² Butterworthin (1976) tutkimus on ehkä ainoita tunnettuja poikkeuksia tilastollisesta tutkimuksesta, jossa konflikteja on luokiteltu aiheittain. Mansbach ja Vasquez (1981) puolestaan käyttävät mm. WEIS (World Events Interaction Survey) projektin aineistoa.

tymistä politiikassa. Aiheteoreettisista lähtökohdista kerrottu tarina politiikasta sisältää ajatuksen erilaisista aihetyypeistä ja asiasykleistä. Tutkimus voi siten kuvata agendan hierarkista rakentumista (tai hierarkian puutetta), aiheiden keskinäistä sidonnaisuutta, niiden nousua agendalle (mikä tapahtuu usein kriisin kautta), ritualisoitumista, ratkaisemista tai unohtumista ja jälleen uuden aiheen ilmestymistä. Mitä aiheteoriat sitten voivat selittää? Yleensä aiheteorioilla on pyritty selittämään eri aiheiden näkyvyyttä, kiistojen väkivaltaisuutta ja niiden ratkaisemisen mahdollisuuksia. Erityistä huomiota on kiinnitetty vaarallisiin kiistoihin (esim. Leng ja Gochmann 1982). Asiasykleihin liittyy ajatus siitä, että kiistojen aiheilla on 'oma elämänsä', joka muokkaa toimijakeskeistä historiaa. Kiistojen aiheilla on pyritty selittämään myös muita konflikteihin liittyviä piirteitä. Viimeaikaisessa tutkimuksessa paljon keskustelua herättänyt kysymys, tavoitellaanko kansainvälisessä politiikassa absoluuttista vai suhteellista etua, on yksi sellainen. Se voidaan osittain palauttaa kiistan kohteena olevien aiheiden luonteeseen, sillä toiset aiheet näyttäisivät olevan helpommin jaettavissa kuin toiset.

Mikä aiheteorioissa epäonnistui?

Koska kritiikki realismin teorian mukaista politiikan ykseyden käsitystä kohtaan on perusteltua, tulisi aiheteorian asettama haaste politiikan tutkimukselle ottaa vakavasti. Mansbachin ja Vasquezin 1980-luvun alussa esittämä aiheperustainen paradigma ei kuitenkaan juurikaan saanut tiedeyhteisön suosiota ja tutkimuksellista jälkikasvua.³ Tämä herättää kysymyksen siitä, mikä aiheperustaisen teorian kehittälyssä epäonnistui.

Ensimmäisenä syynä aiheteorioiden marginaaliselle asemalle kansainvälisen politiikan tutkimuksessa voidaan pitää Mansbachin ja Vasquezin (1981) teoksen poleemisuuutta. Paul Diehlin (1992) mukaan Mansbachin ja Vasquezin teorian heikkoutena oli se, että se oli liiaksi rakennettu vallitsevaa realistista paradigmaa

vasten. Aiheiden ontologisen merkityksen tunnustaminen ei välttämättä edellyttäisi yhtä vahvaa pesäeroa realistiseen koulukuntaan kokonaisuudessaan kuin Mansbach ja Vasquez halusivat ottaa. Loppujen lopuksi Mansbachin ja Vasquezin pyrkimys häivyttää valta ja valtiot kansainvälisen politiikan kysymysten tarkastelusta (heidän pitkässä luettelossaan (1981, 58) valtioiden mahdollisista tavoitteista ei mainita valtaa ollenkaan!) ei ollut ainoastaan turha vaan myös epäonnistunut, koska aiheiden luonne ei ole toimijoista ja valtasuhteista irrallinen. Aiheiden nostaminen esille ja niiden sulkeminen pois agendalta ovat mitä suurimmassa määrin valtapolitiikkaa, samoin kuin aiheiden määrittelyminen esimerkiksi turvallisuuspoliittisiksi tai taloudellisiksi kysymyksiksi. Paradoksaalisella tavalla Mansbach ja Vasquez (1981, 96) itsekin palauttavat kysymyksen aiheiden esillä olosta paljolti siihen, mitä aiheita keskeisimmät toimijat haluavat omien intressiensä pohjalta nostaa esille. Lisäksi ongelmana voidaan pitää Mansbachin ja Vasquezin teorian alustavaa luonnetta. Heidän aiheiden luonteeseen liittyvä mallinsa oli melko abstrakti. Se ei ollut pitkälle viety teoria vaan ennemminkin vain käsitteellinen viitekehys ja hahmotelma paradigmatista, jonka oli tarkoitus suunnata tutkimusta uusille urille. Esimerkiksi Mansbachin ja Vasquezin teoria aiheykleistä oli keskeneräinen. Puuttumatta sykliteorioiden yleisiin heikkouksiin sen tarkemmin erääksi avoimeksi kysymyksiä jäi ainakin se, mikä asiasyklin pituuden oikeastaan selittää. Onko asiasyklin pituus suhteellisen riippumaton aihetyypistä, onko se seurausta sukupolvien vaihtumisesta vai liittyykö se yksinkertaisesti toimijoiden kyllästymiseen kiistellä samasta aiheesta?

Teorioiden epäonnistuminen on aina suhteellista. Käsitys epäonnistumisesta voi johtua osittain siitä, että Mansbachin ja Vasquezin aiheteorian tavoitteet oli asetettu liian korkealle. Se, että aiheteoriat eivät voineet selittää kaikkea, ei tietenkään merkitse, että ne eivät selittäisi mitään. Myöhemmät arviot aiheteorioiden hyödyllisyydestä vaihtelevat. Joidenkin mielestä sisäpoliittiset rakenteet selittävät valtioiden ulkopoliittikkaa paremmin kuin asia-alueet (Evangelista 1989). Toisten mielestä aiheteorioilla voi olla suuri arvo tutkittaessa kansainvälisiä konflikteja (Efinger ja Zürn 1990). Toiset taas

³ Social Science Citation Index (1982–1992) tuntee vain 35 viittausta. Tämä on vain murto-osa poliittisen realismin keskeiseen teoriakirjallisuuteen tehdyistä viittauksista (ks. Onuf ja Johnson 1995, 183).

katsovat, että aiheteoreettinen näkökulma voi hyvin täydentää olemassa olevan tutkimuksen kenttää tärkeällä tavalla, vaikka kansainvälisen politiikan tutkimuksen teorioita ei voitaisikaan rakentaa pelkästään aiheiden varaan (Keohane 1988, 35). Paul Diehl (1992) onkin pitänyt aiheista lähtevää teoriaa mahdollisuutena uusille avauksille konfliktien tutkimuksessa.

Miten aiheteorioita sitten tulisi kehittää? Vaikka Diehlin (1992) huomiot aiheteoreettisen tutkimuksen tilasta ovat pitkälti oikeaan osuvia, hänen vastauksensa aiheteorioiden elvyttämiseksi on osittain hakoteillä. Ensinnäkin Diehl pyrkii integroimaan aiheteoreettiset näkökulmat poliittiseen realismiin pohjautuvaan konfliktiteoriaan. Toiseksi hän pyrkii uusiin avauksiin lähinnä empiristisestä näkökulmasta. Hänen mukaansa erilaisista aihetyypeistä ja niiden näkyydestä olisi kerättävä lisää tietoa, samalla kun niiden mittaamista olisi kehitettävä. Tämä pyrkimys ohittaa kysymyksen siitä, miksi erilaisten aihetyyppien erottelu on merkittävää, tai jättää vastauksen riippumaan empiirisistä tuloksista. Siksi olisikin Diehliä tarkemmin pohdittava kysymystä siitä, mitä merkitystä aihetyyppien erottelulla on ja mihin erottelu perustuu, sekä kiinnitettävä huomiota aiheiden sosiaaliseen konstruktion. Toisin sanoen aiheteoria olisi ymmärrettävä konstruktivistisesti eikä empiristisesti, kuten aiheteorian kehittäjät ovat yleensä tehneet. Sitä ennen on kuitenkin syytä tarkastella lähemmin sitä, mitä empiristisissä aiheteorioissa oikeastaan on vialla.

Ongelmana objektivismi

Monien behavioralististen teorioiden ongelmana ovat objektivismi ja historiattomuus. Myös aiheteoria voi helposti langeta tällaiseen objektivistiseen harhaan, jos se ottaa aiheiden luonteen annettuna. Sekä Rosenaun (1971) että Mansbachin ja Vasquezin (1981) aiheteoriat ovat tästä hyviä esimerkkejä.

Rosenaun (1971, 142–147) aiheteorian mukaan aiheita voidaan luokitella toisaalta niiden keinojen ja toisaalta niiden päämäärien aineellisuuden (*tangibility*) suhteen. Rosenaun erottelee tämän kaksinkertaisen kahtiajaon pohjalta neljä aihealuetta: status, inhimilliset voimavarat, ei-inhimilliset voimavarat sekä alueiden omistus. Statuskysymyksiä ovat Rosenaun mu-

kaan esimerkiksi Kiinan jäsenys YK:ssa, inhimillisiä voimavaroja koskeva kysymys esimerkiksi väestönkasvu, kun taas ei-inhimillisiä voimavaroja koskeva kysymys käsittelee esimerkiksi kehitysapua. Aluekysymyksistä Rosenaun mainitsee esimerkkinä suurvaltablokkien välisen kiistan Berliinistä. Rosenaun typologian mukaan alueiden omistus on päämääränä aineellinen mutta keinojen suhteen epäaineellinen, kun taas status on sekä päämäärien että keinojen osalta epäaineellinen. Inhimilliset voimavarat ovat puolestaan sekä keinojen että päämäärien suhteen aineellisia, kun taas ei-inhimilliset voimavarat päämäärien suhteen epäaineellisia mutta keinojen osalta aineellisia.

Kuvio 1. Rosenaun aiheteoria

	Keinot		
	Epä- aineelliset	Aineelliset	
Pää- määrät	Epäaineelliset	Status	Inhimilliset voimavarat
	Aineelliset	Alue	Ei-inhimilliset voimavarat

Rosenaun teorian mukaan keinojen ja päämäärien aineellisuus on yhteydessä siihen, kuinka helposti asioita koskevissa kiistoissa voidaan päästä yhteisymmärrykseen. Mitä enemmän aiheet ovat aineellisia, sitä helpommin niistä voidaan sopia osapuolten välillä. Rosenaun mukaan alueiden omistuksesta voidaan siis sopia helpommin kuin statuskysymyksistä, koska alueet ovat päämääränä jaettavissa. Sen sijaan aluekysymyksien ratkaisuun vaikuttavat keinot ovat epäaineellisia, ja siksi aluekysymykset ovat vaikeammin sovittavissa kuin aineellisia voimavaroja koskevat kiistat.

Mansbach ja Vasquez (1981, 247–248) puolestaan kiinnittävät huomiota kiistan 'panosten' (*stakes*) luonteeseen. Mansbach ja Vasquez luokittelevat kolmen tyyppisiä panoksia: konkreettisia, symbolisia ja transendentteja. Konkreettisten panosten kustannukset ja hyöty on yleensä helposti arvioitavissa, ja siksi sellaisissa kysymyksissä voidaan usein tehdä yhteistyötä. Sen sijaan symboliset ja transendentit panok-

set vaikeuttavat sopimukseen pääsemistä ja syventävät kiistoja, koska niitä ei voida jakaa. Symboliset panokset edustavat aina suurempaa asiaa, kuin mistä niissä itsessään on kyse. Transsendenteissa panoksissa taas on kyse ideologisista, normatiivisista ja identiteetteihin liittyvistä kysymyksistä. Mansbachin ja Vasquezin mukaan toimijoiden sitoutuminen aiheisiin lisää niiden symbolista ja transendenttia luonnetta.

Mansbach ja Vasquez esittivät myös, että aiheita voidaan erottaa sen mukaan kuinka tasaisesti kyseessä olevien asioiden hyöty ja kustannukset jakautuvat toimijoiden kesken, kun esityksiä aiheiden ratkaisemisesta tehdään. Helposti sovittavia aiheita ovat sellaiset, joissa kustannukset ja hyöty jakautuvat tasaisesti. Näin oli esimerkiksi Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välisessä ydinkoekieltosopimuksessa. Vaikeimpia aiheita taas ovat sellaiset, joissa sekä kustannukset että hyöty jakautuvat epätasaisesti. Esimerkkeinä tällaisista kysymyksistä Mansbach ja Vasquez mainitsevat 'uuden kansainvälisen tulojaon' ja Kiinan ja Neuvostoliiton välisen kilpailun.

Kuvio 2. Mansbachin ja Vasquezin aiheteoria

	tasainen hyöty	epätasainen hyöty
tasaiset kustannukset	I	II
epätasaiset kustannukset	III	IV

Sekä Rosenau että Mansbach ja Vasquez ovat lähteneet siitä, että aiheteorian tulisi perustua mahdollisimman yksinkertaiseen aiheiden typologiaan, joka voisi selittää eroja poliittisessa käyttäytymisessä. Molemmat teorit kiinnittävät suurta huomiota siihen, millä tavoin kiistan kohteena olevat asiat ovat jaettavissa. Jaettavuuden katsotaan vaikuttavan kiistan näkyvyyteen sekä siihen, miten helposti kiistasta voidaan päästä sopimukseen. Vaikka oletukset eivät olisikaan täysin tautologisia siinä mielessä, että jaettavuus pääteltäisiin kiistan lopputuloksesta, on malleissa vain vähän mielenkiintoisia aineksia. Ne ovat käytännössä parhaimmillaan triviaaleja ja pahimmillaan harhaanjohtavia. Mallit ovat sikäli triviaaleja, että ne ei-

vät sisällä juurikaan uutta tai yllättävää tietoa. Ajatus siitä, että vaaralliset tai vaikeasti ratkaistavissa olevat kiistat johtavat helposti sotiin, on kovin köyhä, mikäli ei tarkastella sitä, mikä kiistoista loppujen lopuksi tekee vaarallisia tai vaikeasti ratkaistavia. Kiinnostavinta ajatuksessa symbolisten ja transendenttien kiistojen sopimisen vaikeudesta on oikeastaan se vähälle huomiolle jäänyt ristiriita, että perinteisissä tarvehierarkioissa materiaalisia tarpeita on pidetty symbolisia perustavampina. Mallit ovat harhaanjohtavia sikäli, että ne eivät anna selkeitä perusteita sille, mitkä kiistat loppujen lopuksi ovat jaettavia ja mitkä eivät. Kuten myöhemmin tulen lähemmin tarkastelemaan, esimerkiksi oletus aluekiistojen materiaalisesta luonteesta on sangen ongelmallinen. Universaalisiksi tarkoitettujen abstraktien nelikenttien rakentamisen sijaan saattaisikin olla järkevämpää tarkastella, minkälaisista monista päällekkäisistä elementeistä kiinnostuksen kohteena olevat erityiset kiistojen aiheet muodostuvat.

Konstruktivistisiin aiheteorioihin

Konstruktivismi on ollut viime vuosien aikana eräänlainen muotivirtaus yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Kansainväliseen politiikan tutkimukseen konstruktivistisiä näkemyksiä ovat tuoneet muiden muassa Nicolas Onuf (1989) ja Alexander Wendt (1992). Konstruktivismilla tarkoitetaan tässä yhteydessä pyrkimystä ymmärtää sosiaalisia ilmiöitä niiden taustalla olevien tulkinnallisten ja toiminnallisten sääntöjen näkökulmasta. Konstruktivististen perusajatuksen mukaan sosiaalinen todellisuus on sosiaalisesti konstruoitu, ja siksi todellisuutta ei ole mielekästä lähestyä empiristisestä näkökulmasta – tarkastelemalla asioita sellaisina kuin ne ovat tai sellaisina kuin yksittäiset toimijat ne näkevät. Kiinnittämällä huomiota todellisuuden sosiaaliseen rakentumiseen konstruktivismi pyrkii ylittämään subjektivismiin ja objektivismiin välisen kahtiajaon.

Mitä konstruktivistiset ideat merkitsevät aiheteorioiden kannalta? Konstruktivistinen näkökulma tunnustaa kaksi merkittävää asiaa. Ensinnäkin sen, että kiistojen luonne riippuu toimijoiden intersubjektiiivisesta tavasta ymmärtää kiistan luonne. Kiistojen sosiaalista rakennetta voidaan tutkia siten ilman, että tutkit-

taisiin yksittäisen toimijan käsityksiä kiistan luonteesta. Jaetuilla käsityksillä on oma dynamiikkansa, joka ei ole palautettavissa yksittäisten toimijoiden käsitysten summaksi. Toiseksi konstruktivistiset lähtökohdat korostavat kiistojen paikallisesti vaihtelevaa ja historiallisesti muuttuvaa luonnetta. Kiistojen luonne on avoin nopeillekin muutoksille, jos tavat ymmärtää kiistan luonne muuttuvat. Toisin sanoen aiheiden historiallisesti muuttuvan ja intersubjektivisista ymmärryksistä riippuvan luonteen vuoksi ei ole uskottavaa, että mikään aihe voisi tarjota perustan sellaiselle jalostetulle aihe-teorialle, joka voisi ohittaa kiistoihin liittyvät kontekstitekijät ja jossa aiheet ikään kuin eläisivät omaa elämäänsä. Konstruktivistinen teoria aiheiden luonteesta on vääjäämättä heikompi ja epätäydellisempi kuin jos aiheiden luonteen voisi perustaa objektiivisille tekijöille. On kuitenkin mielekästä tarkastella kiistojen aiheita teoreettisessa mielessä sekä selvittää ja avata niitä aiheiden käsitteellistämisen tapoja, jotka muodostavat perustan erilaisten aihetyyppien olemassaololle.

Konstruktivistinen analyysi voi tarjota parempia selityksiä sille, minkälaisista kerrostuksista eri aiheet ovat muodostuneet. Konstruktivistit ovat siis kiinnostuneempia siitä, miten tietyistä kiistoista tulee vakavia, kuin siitä, miten vakavia tietyt kiistatyyppit ovat. Konstruktivistisen analyysin keinoin voidaan silti pyrkiä selittämään niitä eroja, jotka empiristisen analyysin mukaan eri kiistatyyppien välillä on havaittavissa. Konstruktivistit eivät kuitenkaan pyri saamaan selville eri kiistatyyppien ja niihin liittyvien käyttäytymistäipumusten välisiä todennäköisyyksiä vaan keskittyvät enemmän kysymyksiin, jotka koskevat sitä, miksi erot ovat mahdollisia. Tarkasteltaessa jotakin kiistatyyppiä, kuten esimerkiksi aluekiistoja, voidaan siis kysyä, miten on mahdollista, että aluekiistat ovat 'sellaisia kuin ne ovat'.

Aluekiistat esimerkkinä

Aluekiistat tarjoavat kuvaavan esimerkin aiheteorioiden mahdollisuuksista, koska aluekiistoja on useissa aiheteorioissa pidetty omana erillisenä kiistatyyppinä. Myös poliittisessa käytännössä aluekiistoihin suhtaudutaan poikkeavasti pitämällä niitä kiistoina, jotka ovat mui-

ta vaarallisempia ja tästä johtuen aiheita, joita ei pitäisi nostaa kansainvälisen politiikan agendalle. Empiiriset tutkimukset taas ovat osoittaneet, että vaikka aluekiistat ovat olleet keskeisiä sotien syitä etenkin 1900-lukua edeltäneillä vuosisadoilla, ne eivät silti ole selvästi eräitä muita kiistan aiheita väkivaltaisempia. Sen sijaan aluekiistat näyttäisivät olevan muita kiistatyyppisiä pitkäikäisempiä (Butterworth 1976).

Behavioralistiset aiheteoriat eivät yleensä ole tukeneet käsitystä aluekiistojen vaarallisesta luonteesta, tai ne ovat olleet ristiriitaisia. Esimerkiksi Rosenaun (1971, 146) mukaan aluekiistat ovat aineellisia, mistä johtuu, että niiden katsotaan olevan aineettomia kiistoja helpommin sovittavissa. Samalla tavalla myös Mansbach ja Vasquez (1981, 245) toteavat, että pala maata on konkreettinen panos, koska se on materiaallinen ja jaettavissa ja siitä saatava hyöty on helposti arvioitavissa etukäteen. Toisaalta aluekiistojen aineellisuudesta saatetaan usein tehdä vastakkaisia, aluekiistojen vaikeaa sovittavuutta korostavia johtopäätöksiä. Koska alueet ovat aineellisia ja kooltaan muuttumattomia asioita, niitä koskevat kiistat muodostuvat Morton Deutschin (1973, 15) mukaan helposti nollasummapeleiksi. Nollasummapelissä toisen osapuolen voitto on aina luettavissa toisen osapuolen tappioksi. Ne ovat siis tilanteita, joissa molempia osapuolia hyödyttävää ratkaisua ei ole olemassa. Tällaisessa tilanteessa kiistan kohteena oleva asia voidaan puolittaa, mutta yhteistyön aikaansaaminen on mahdotonta, eikä toisen osapuolen ole syytä luovuttaa sen hallussa olevaa aluetta.

Behavioralistisissa teorioissa alueita on siis pidetty objektiivisina 'maakappaleina'. Aluekysymysten luokittelemisessa aineellisiksi on kuitenkin ongelmallista se, että alueilla on myös symbolinen ulottuvuutensa. Koska aluekysymyksiin on kytkeytynyt useita erilaisia arvoja, ne eivät ole yksiselitteisiä nollasummapelejä. Ne on usein parempi ymmärtää joko konfliktiksi, joihin on kytkeytynyt useita erilaisia motiiveja, tai alati muuttuviksi prosesseiksi (Kratochwil 1985, 15; Nicholson 1991, 63). Aluekiistojen nollasummapeliä muistuttava luonne ei ole välttämätön alueiden aineellisesta ja pysyvistä luonteesta riippuva tekijä, vaan se riippuu tavasta, jolla osapuolet määrittelevät kiistan. Vaikka alueilla on materiaallinen kom-

ponenttinsa, niiden symbolinen merkitys on usein aineellista merkittävämpi (Mack 1993, 56). Alueita koskevien konfliktien vaikeudet johtuvatkin tavallisesti siitä, että alueiden omistamisesta on tehty aineellisen kiistan sijasta ideologinen kiista.

Eräs tapa selittää aluekiistojen väkivaltaista luonnetta on ollut perustaa niiden erilaisuus sosiobiologisiin teorioihin, joiden mukaan ihmiset seuraavat territoriaalista imperatiivia. Territoriaalinen imperatiivi tarkoittaa silloin sitä, että ihmiset pyrkivät pitämään yllä omaa reviiriään ja puolustautumaan lujasti sinne tunkeutuvia vastaan (Ardrey 1967). Tämän on katsottu voivan selittää sitä, miksi juuri aluekiistat ovat niin usein olleet sotien aiheina (Vasquez 1993, 140; 1995). Sosiobiologisissa teorioissa on kuitenkin useita heikkouksia. Ensinnäkin se, että eläinten käyttäytymisestä on vaikea tehdä kovin kattavia yleistyksiä, ja toiseksi se, että sosiobiologiset teoriat eivät ota huomioon ihmisen kulttuurista luonnetta ja kykyä oppia. Vaikka sosiobiologisten yhteyksien olemassaoloa ei voidakaan tyystin kiistää, ovat sellaiset teoriat käytännössä heikkoja. Vaikka sosiobiologiset tekijät näyttäisivät hyvin selittävän sen, miksi suomalaiset puolustautuivat kiivaasti talvisodassa, ne eivät pysty selittämään, miksi tanskalaiset eivät tehneet samoin saksalaisten tunkeutuessa maahan. Mikäli sosiobiologisilla tekijöillä on merkitystä, on yhteys kuitenkin niin löyhä, ettei toimintaa ohjauvasta territoriaalisista vienteistä voida puhua. Näin on varsinkin silloin, kun tarkastellaan sellaisten laajojen ja symbolisesti muodostettujen kollektiivien kuin kansojen territoriaalisuutta.

Konstruktivistisen näkemyksen mukaan sekä behavioralistiset että sosiobiologiset teoriat aluekiistojen luonteesta ovat epäonnistuneita, koska ne eivät ota huomioon sitä, että alueet ovat sosiaalisesti konstruoituja. Kuten David Knight (1994, 76) on huomauttanut, 'alueet eivät itsessään ole mitään, vaan niistä tulee jotakin, sillä territorio itsessään on passiivinen'. Alueet syntyvät vasta, kun ihmiset antavat niille merkityksiä. Vaikka alueiden luonnetta ei voida ymmärtää ilman niihin liittyviä merkityksiä, aluekiistojen luonteen rakentuminen ei kuitenkaan ole subjektiivinen, sosiaalisista käytännöistä irrallinen prosessi (Williams ja Smith 1983). Alueet rakentuvat sekä valtioiden sisä-

sissä että niiden välisissä diskursiivisissa tiloissa. Modernissa kansainvälisessä politiikassa aluekiistojen erityinen luonne kytkeytyy käsitteisiin valtiollinen suvereniteetti sekä kansallinen identiteetti (ks. esim. Väyrynen 1993). Koska valtion suvereniteetti on territoriaalisesti määritelty, alueet ovat valtioille olemassaolon perusta. Kansalliset ja etniset siteet alueisiin ovat vahvat, vaikka omaa valtiota ei olisikaan. Anthony Smithin (1984, 28) mukaan territorioiden suhde etnisyyteen on keskeinen ei sen takia, että maa on etnisen ryhmän omistama, tai sen objektiivisten piirteiden kuten ilmaston, maaston tai sijainnin vuoksi (vaikka ne vaikuttaisivatkin etnisiin käsityksiin), vaan maan ja 'sen' yhteisön välisen koetun symbioosin vuoksi. Smith muistuttaa, että alueen runolliset ja symboliset ominaisuudet ovat tärkeämpiä kuin arkipäiväiset tekijät. Konstruktivistinen analyysi ei siis sinänsä väitä, että alueet olisivat väistämättä tärkeitä vain siksi, että niille annetaan merkityksiä. Itse asiassa alueiden tärkeys voi vaihdella: käsityksestä alueesta joutomaana käsitykseen alueesta pyhänä maana. Alueet ovat tärkeitä, koska ne antavat perustan toimijoiden identiteeteille.

Konstruktivistinen analyysi voi myös behavioralistisia teorioita paremmin selittää, miksi aluekiistat näyttävät olevan muita kiistatyyppisiä pitkäikäisempiä. Ensinnäkin aluekiistojen pitkäikäisyys johtuu varmasti niiden koetusta tärkeydestä. Aluekiistat säilyvät hyvin kansallisessa tietoisuudessa ja ovat usein useammille sukupolville yhteisiä, koska alueet ovat keskeisiä jäsentäviä kiinnekohtia niin kansallisessa historiassa kuin perhetarinoissakin. Historiaa on lähes mahdotonta kuvata tai kertoa ilman viittauksia alueisiin. Mutta toinen syy aluekiistojen pitkäikäisyyteen on vaikutelma alueiden pysyvyydestä. Maantieteen pysyvyyttä pidetään usein luonnonmaantieteellisenä tosiasiana. Konstruktivistien mukaan maantiede on kuitenkin muun muassa karttojen välityksellä sosiaalisesti konstruoitu. Vaikka alueiden maisemat vaihtuisivatkin, kartat luovat mielikuvan alueiden pysyvyydestä. Alueita koskevia kiistoja on vaikeampi unohtaa kuin muita kiistoja, koska kiistan kohde näyttää olevan koko ajan olemassa.

Konstruktivistinen teoria eroaa behavioralistisista teorioista myös silloin, kun tarkastellaan

aluekiistojen mahdollisia ratkaisuja. Behavioralistinen teoria on ongelmallinen, koska se sulkeistaa ihmisille tärkeät merkitykset alueista pois ja pitää aluekiistojen luonnetta muuttumattomana. Konstruktivistinen teoria sen sijaan avaa väylän tarkastella kiistojen luonnetta yhteydessä sosiaalisesti rakennettuun merkitysten maailmaan ja tunnustaa mahdollisuuden, että nämä merkitykset ovat muuttuvia ja sosiaalisesti muutettavissa. Esimerkiksi käsitys valtioiden territoriaalisesta suvereniteetistä ei ole pysyvä kansainvälisiä suhteita määrittävä tosiasia vaan uuden ajan alussa syntynyt historiallinen keksintö. Myös yksilöiden ja ryhmien territoriaalinen identiteetti on muuttuva, erityisesti modernin jälkeisessä maailmassa identiteettien ei uskota olevan yhtä vahvasti territorioihin sidottuja kuin aikaisemmin (Carter et al. 1993, vii). Konstruktivistinen analyysi ei kuitenkaan merkitse sitä, että mitä tahansa voitaisiin muuttaa mihin tahansa suuntaan. Esimerkiksi kartoista on vaikea luopua kokonaan, mutta tietoisuutta karttojen poliittisuudesta voidaan lisätä (Henrikson 1994). Ennen kaikkea voidaan pyrkiä löytämään keinoja, joilla alueisiin liittyvät merkitykset voitaisiin irrottaa alueiden suvereenista omistuksesta. Suvereniteetin jakamista ja identiteettien deterritorialisoitua onkin pidetty ratkaisun avaimena moniin polttaviin alueita koskeviin kiistoihin kansainvälisessä politiikassa (esim. Ruggie 1993).

Johtopäätökset

Aiheteorioiden lähtökohtana on ajatus siitä, että politiikka muodostuu aiheista eikä poliittisten toimijoiden välisestä yhtenäisestä valtakamppailusta. Kiinnittämällä enemmän huomiota erilaisiin aiheisiin voidaan rikastuttaa politiikan ja konfliktien tutkimusta ja avata uusia teoreettisen tutkimuksen väyliä. Pohdittaessa aiheteorioiden luonnetta ja mahdollisuuksia konstruktivisesta näkökulmasta keskeisenä kysymyksenä nousee esille aiheiden sosiaalinen ja historiallinen rakentuminen. Aiheteorioiden vaarana on ollut tehdä aiheista joko liian objektiivisia tai liian subjektiivisia. Konstruktivistinen näkökulma aiheisiin pystyy välttämään nämä sudenkuopat ja nostamaan esille mielenkiintoisen ja toistaiseksi laiminlyödyn tutkimusagendan. Esimerkiksi aluekiistojen luonteen ymmär-

tämistä ja niiden selittämistä auttaa, jos alueita ei tarkastella vain maakappaleina vaan niiden erityinen valtioiden suvereniteettiin sekä kansallisiin ja etnisiin identiteetteihin kytkeytyvä merkitys otetaan huomioon. Tätä kautta on myös paremmat mahdollisuudet löytää aluekiistoihin toimivia ratkaisuja.

LÄHTEET

- Ardrey, Robert (1967): *The Territorial Imperative*. Collins, London.
- Butterworth, Robert with Michael Scranton (1976): *Managing Interstate Conflict, 1945-74: Data with Synopses*. University Center for International Studies, University of Pittsburgh, Pittsburgh.
- Buzan, Barry, Richard Little & Charles Jones (1993): *The Logic of Anarchy. Neorealism to Structural Realism*. Columbia University Press, New York.
- Carter, Erica, James Donald & Judith Squires (eds) (1993): *Space and Place. Theories of Identity and Location*. Lawrence and Wishart, London.
- Deutsch, Morton (1973): *The Resolution of Conflict. Constructive and Destructive Processes*. Yale University Press, New Haven.
- Diehl, Paul F. (1992): What Are They Fighting For? The Importance of Issues in International Conflict Research. *Journal of Peace Research* 29:2, s. 333-344.
- Efinger, Manfred & Michael Zürn (1990): Explaining Conflict Management in East-West Relations: A Quantitative Test of Problem-Structural Typologies. Teoksessa Volker Rittberger (ed.), *International Regimes in East-West Politics*. Pinter, London. s. 64-89.
- Evangelista, Matthew (1989): Issue-Area and Foreign Policy Processes. *International Organization* 43:1, s. 147-171.
- Henrikson, Alan (1994): The Power and Politics of Maps. Teoksessa George Demko & William Wood (eds), *Reordering the World. Geopolitical Perspectives on the 21st Century*. Westview Press, Boulder. s. 49-70.
- Holsti, Kalevi J. (1991): *Peace and War: Armed Conflicts and International Order 1648-1989*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Keohane, Robert O. (1988): *International Institutions and State Power. Essays in International Relations Theory*. Westview Press, Boulder.
- Keohane, Robert O. & Joseph Nye (1977): *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. Little Brown, Boston.
- Knight, David (1994): People Together, Yet Apart. Rethinking Territory, Sovereignty and Identities. Teoksessa George Demko & William Wood (eds), *Reordering the World. Geopolitical Perspectives on the 21st Century*. Westview Press, Boulder. s. 71-86.

- Kratochwil, Friedrich et al. (1985): *Peace and Disputed Sovereignty. Reflections on Conflict over Territory*. University Press of America, Lanham.
- Leng, Russell J. & Charles S. Gochmann (1982): Dangerous Disputes: A Study of Conflict Behavior. *American Journal of Political Science* 26:4, s. 664–677.
- Mack, Zdzislaw (1993): *Symbols, Conflict and Identity. Essays in Political Anthropology*. State University of New York Press, Albany.
- Mansbach, Richard & John Vasquez (1981): *In Search of Theory. A New Paradigm for Global Politics*. Columbia University Press, New York.
- Mitchell, Christopher (1981): *The Structure of International Conflicts*. MacMillan, London.
- Morgenthau, Hans (1954): *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*. 2nd edition. Alfred A. Knopf, New York.
- Nicholson, Michael (1991): Negotiation, Agreement and Conflict Resolution: The Role of Rational Approaches and their Criticism. Teoksessa Raimo Väyrynen (ed.), *New Directions of Conflict Theory. Conflict Resolution and Conflict Transformation*. Sage, Newbury Park. s. 57–78.
- O'Leary, Michael K. (1976): The Role of Issues. Teoksessa James Rosenau (ed.), *In Search of Global Patterns*. The Free Press, New York. s. 318–325.
- Onuf, Nicholas (1989): *World of Our Making. Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. University of South Carolina Press, Columbia.
- Onuf, Nicholas & Thomas Johnson (1995): Peace in the Liberal World. Does Democracy Matter? Teoksessa Charles Kegley, jr. (ed.), *Controversies in International Relations Theory. Realism and the Neoliberal Challenge*. St. Martin's Press, New York. s. 179–197.
- Rosenau, James (1971): Pre-Theories and Theories of Foreign Policy. Teoksessa James Rosenau, *The Scientific Study of Foreign Policy*. Free Press, New York.
- Ruggie, John (1993): Territoriality and Beyond. *International Organization* 47:1, s. 137–174.
- Smith, Anthony (1984): *The Ethnic Origin of Nations*. Basil Blackwell, Oxford.
- Vasquez, John (1993): *The War Puzzle*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Vasquez, John (1995): Why Do Neighbors Fight? Proximity, Interaction, or Territoriality. *Journal of Peace Research* 32:3, s. 277–293.
- Väyrynen, Raimo (1993): Territory, Nation State and Nationalism. Teoksessa Jyrki Iivonen (ed.), *The Future of the Nation State in Europe*. Edward Elgar, Aldershot. s. 159–178.
- Waltz, Kenneth (1979): *Theory of International Politics*. Addison-Wesley, Reading.
- Wendt, Alexander (1992): Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics. *International Organization* 46:2, s. 391–425.
- Williams, Colin & Anthony Smith (1983): The National Construction of Social Space. *Progress in Human Geography* 7:4, s. 502–518.